

POPISNĚ-ANALYTICKÁ METODA IDENTIFIKACE POTENCIÁLU VENKOVSKÉHO PROSTORU JAKO NÁSTROJ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

H. Mrázková

Došlo: 22. listopadu 2006

Abstract

MRÁZKOVÁ, H.: *Descriptive-analytic method of identification of rural potential as a tool of regional development*. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2007, LV, No. 1, pp. 117–128

During the summer time of 2005 the pilot study focused on analysis of rural areas (especially its human and landscape potential) was provided. There was choosed four villages in region Vysočina along Svratka and Fryšávka river (microregion Novoměstsko) as a model area. The study based on own methodological approach which follows indicators of sustainable developments over the time. This set is divided into four groups – landscape/environment, society, economic and demographic characteristics. There are four quantitative indicators of the SD in each groups. This basic set is completed by qualitative research (interviews, questionnaire etc.). This approach can be used as one of the tools of regional development policy. The study was supported by Internal Grant Agency of Mendel University of Agriculture and Forestry.

rural landscape, sustainable rural development, sustainability indicator, village

Problematika venkovské (kulturní) krajiny je poměrně dobře rozpracována – na úrovni vědeckého poznání i praktického uplatnění. Většinou se však jedná spíše jen o krajinně-ekologický rozbor území, zatímco sociální a kulturní dimenze je potlačena. „Dochází k situaci, že na jedné straně relativně dobře známe anatomii, tj. „tělo“ kulturní krajiny, jak funguje, vnitřní vazby, z čeho se skládá kulturní krajina, ale na straně druhé známe málo „ducha“ kulturní krajiny, její esprit, genius loci, tedy to, co ji činí prostřednictvím mentální vazby místního obyvatelstva na místo a čas specifickou, respektive identickou“ (ŽIGRAI, 2004).

Snahou prezentované studie bylo propojit poznatky o krajině s poznatky o společnosti, která danou krajinu obývá – přetváří ji a přizpůsobuje se jí. Je velmi žádoucí založit rozvoj venkovských oblastí na principech udržitelného rozvoje, který vychází z konsensu environmentálních, ekonomických, ale i sociálních požadavků. Jak je zmíněno již výše – je třeba poznat

i „duši“ krajiny, abychom dostali komplexní soubor informací o daném území a rozvojová opatření korespondovala s představami a potřebami místních obyvatel.

Prezentovaná metodika identifikace rozvojového potenciálu venkovského prostoru na lokální úrovni vychází z následujících kritérií:

- propojení statistických a kvalitativních dat („tvrdých“ a „měkkých“ dat)
- eliminace počtu sledovaných ukazatelů
- jednoduchost a použitelnost v praxi
- finanční nenáročnost aplikace.

MATERIÁL A METODY

Vlastní metodika práce

Metodologicky je práce založena na systematickém sběru dat a na přímé interakci se sledovaným jevem. Základem je vlastní sada indikátorů vztahujících se k území vymezeném katastrem obce (viz tab. I). Indika-

tory jsou děleny do čtyř základních skupin – krajinně-ekologický, sociální, demografický a ekonomický aspekt. Každá skupina obsahuje čtyři dílčí indikátory, u nichž je sledována vývojová tendence v čase. Tato

skupina je doplněna o ukazatele lokálního charakteru, pro které nelze časovou řadu konstruovat.

I: Sada ukazatelů pro analýzu venkovského prostoru

Krajinně-ekol./environmentální aspekt	Sociální aspekt
změny krajinné struktury	počet existujících organizací
ekologická stabilita krajiny	dostupnost zdravotnických zařízení a ost. institucí
procento chráněných ploch z celkové plochy území	docházková/dojezdová vzdálenost do škol, do zaměstnání
stav turismu	vzdělanost obyvatelstva
Demografický aspekt	Ekonomický aspekt
přirozený roční přírůstek obyvatelstva	nezaměstnanost
migrace obyvatelstva	vybavenost službami
věková struktura obyvatelstva	technická vybavenost
počet dětí ve třídě/škole	dopravní obslužnost
Lokální aspekt	
identifikace (spjatost) obyvatel s regionem	
problémy každodenního života	
představy o budoucím vývoji území – formulace potřeb vybavenosti území	
hodnotové preference obyvatelstva	

Stanovené ukazatele jsou sledovány k letům 1970–2005 v pětiletých roztupech. Většina údajů byla získána na základě analýzy a srovnávací analýzy dostupných dokumentů (publikace Českého statistického úřadu, záznamy obecních úřadů, kroniky ad.). Paralelní činností bylo sociologické šetření prováděné formou dotazníku ve sledovaném území. Pro vyhodnocování získaných údajů byla použita metoda indukce. Metoda indukce řeší vztah mezi pozorovanými údaji a teorií tak, že se shromažďují empirické poznatky a z nich se vyvozují obecné i konkrétní závěry o stavu a vývoji dané reality a formulují se zákonitosti jejího pohybu (volně dle HOLZBACHOVÁ, 1996; MERVART, 1977).

Použité metody sociologického výzkumu

Ve výzkumu byla uplatněna monografická procedura, která „zahrnuje kvantitativní i kvalitativní přístup. Používá se jako detailní a komplexní analýza při zkoumání jednoho nebo několika málo typických jevů, procesů či jednotek. Vybraná jednotka (proces, jev) je systematicky popsána a jsou zkoumány všechny její strukturální části a vnitřní souvislosti. Zkoumání probíhá v přirozených podmínkách“ (MAJEROVÁ, 1997).

Kvalitativní informace byly získány dotazníkovým šetřením, které bylo zvoleno z následujících důvodů (dle DISMANA, 2002):

- dotazník představuje efektivní techniku, která může postihnout velký počet jedinců při relativně malých nákladech a v poměrně krátkém čase
- anonymita je relativně přesvědčivá.

Nevýhodou naopak může být nižší návratnost, které však bylo předcházeno osobním roznosem dotazníků. Další nevýhodou je zamezení spontánních odpovědí a neznalost okolností, za kterých byl dotazník vyplňován (volně dle SURYNEK, 2001).

Dotazník aplikovaný v šetřené oblasti byl sestaven z 33 základních a osmi identifikačních otázek. Soubor základních otázek byl tvořen šesti otevřenými otázkami, u ostatních otázek je nabídka odpovědí. Identifikační otázky slouží k získání základního popisu respondentů (věk, vzdělání atd.). Dotazník byl určen osobám starším patnácti let. Plné znění dotazníku je součástí závěrečné zprávy projektu IGA MZLU v Brně: Analýza potenciálu venkovské krajiny pomocí indikátorů udržitelného rozvoje (číslo projektu 250101, řešitel H. Mrázková; garant: P. Trnka).

Modelové území

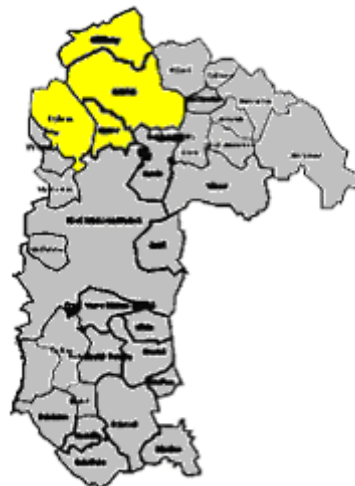
Území, na kterém je ověřována validita a reliabilita vytvořené sady indikátorů je součástí mikroregionu Novoměstsko (NUTS 4: okres Žďár nad Sázavou; NUTS 3: kraj Vysočina; NUTS 2: Jihovýchod).

Modelové území tvoří dvanáct katastrálních území – **Fryšava pod Žákovou horou, Kadov, Křižánky**

1: Modelové území v rámci kraje

tvořené místními částmi České Křižánky, Moravské Křižánky a České Milovy a dále **Sněžné** včetně místních částí Blatiny, Krátká, Milovy, Podlesí, Samotín, Vříšť. Území je vzdálené cca 15 km severně od centra (Nové Město na Moravě) (bližší lokalizace viz Obr. 1 a 2).

2: Obce v rámci mikroregionu

Z hlediska typologie venkovského osídlení lze území charakterizovat jako „sídla vnitřní periferie, tzn. že sídelní struktura je zde velmi rozdrobená, s vysokou hustotou malých sídel. Jde o oblast s vysokou migrací, na druhou stranu vyhledávanou pro tzv. druhé bydlení – chalupaření“ (PERLÍN, 1996). Dle typologie TERPLANU (1995) je možné osídlení definovat jako *venkovská sídla rozptýleného typu* (rozvinutá u nás především v podhorských a horských oblastech).

Výběr tohoto území byl autorkou studie proveden z důvodů četných výzkumů krajinně-ekologického charakteru prováděných Ústavem krajinné ekologie, resp. Ústavem krajinné a aplikované ekologie AF MZLU v Brně a z důvodů znalosti místního prostředí.

Venkov – základní informace

Kritéria, na jejichž základě lze vymezit venkovský prostor a určit hranici mezi městem a venkovem, nejsou jednotná. „Venkov je obecně vymezován jako řídko osídlený prostor, ve kterém má důležitou funkci zemědělství. V odborné literatuře (geografické, demografické, sociologické či urbanistické) však můžeme najít různé varianty této definice, ve kterých je vzhledem k účelu vymezení použito různých kritérií. Z hlediska demografie lze venkov vymezit nízkým počtem a hustotou obyvatel, z hlediska urbanistického speci-

fickým typem zástavby, z hlediska sociologie například jiným způsobem života“ (MAJEROVÁ, 2005).

Nejpoužívanější přístupy k determinaci venkova lze rozdělit do tří skupin:

- vymezení na základě velikosti sídla (v rámci této definice však nejsou zohledněny prostorové souvislosti mezi okolními obcemi) – nejpoužívanější kritérium na úrovni České republiky
- vymezení na základě hustoty osídlení – používáno zejména pro mezinárodní srovnání
- popisné definice bez limitních hodnot.

V rámci první skupiny je venkovský prostor definován jako „území převážně přírodního charakteru vně městských sídel, jehož součástí jsou venkovská sídla, tj. sídla do 2000 obyvatel“ (HRABÁNKOVÁN, TRNKOVÁ; 1996). VOTRUBEC (1980) též uvádí vymezení venkova na základě velikosti obce: „V českých zemích můžeme počítat za venkovské všechny obce s méně než 2 tisíci obyvatel a část obcí se 2–5 tisíci obyvatel.“ V zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích je v § 3 uvedeno: „Obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, je městem, pokud tak stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády.“

Při identifikaci hranice mezi venkovem a městem na základě hustoty osídlení se také používá více limitních hodnot. „V mezinárodním měřítku, kde je každé srovnání složitější, se musí dodržovat jednotná hranice

a u tohoto kritéria se používá hranic několik¹ – 100 či 150 (někdy i 120) obyvatel na km². V současnosti snad již došlo ke sladění několika metodik a EU již používá pouze hranici 100“ (MAJEROVÁ, 2005). Nejednotnost ve vymezení venkova je explicitně potvrzena i v dokumentu vydaném pod gescí EUROSTATU v roce 2005. Mimo jiné se zde uvádí „...formální definice venkovských oblastí na evropské úrovni dosud neexistuje.“

Dle popisných definic je venkovský prostor charakterizován jako „historicky vyvinutá, hodnotná kulturní krajina, jejíž udržování je důležitým požadavkem společnosti. Představuje prostor harmonického soužití zemědělského a nezemědělského obyvatelstva“ (HRABÁNKOVÁ, 1997). HENDRYCH (2000) popisuje venkovskou, respektive kulturní krajinu „jako územní celek vzniklý a dlouhodobě utvářený cílevědomou lidskou činností za účelem kulturní a hospodářské kultivace prostředí, případně území historicky související s kulturním vědomím národa či lidstva. Lze takto označit též krajiny, které jsou důležitými svědectvími a objekty studia a porozumění historii kultivované krajiny, svědectvími činností různých kultur při osidlování krajiny.“

Velký sociologický slovník (MAŘÍKOVÁ a kol., 1996), charakterizuje venkov jako „obydlený prostor mimo městské lokality tradičně charakterizovaný orientací na zemědělství a menší hustotou oby-

vatelstva, ale i jiným způsobem života, většinou spojeným s přírodou, ale také jinou sociální strukturou ve srovnání s městem. Z hlediska sociologie je venkov charakterizován především specifickým typem komunity, tzv. vesnickou komunitou, která se většinou vymezuje v protikladu ke komunitě urbánní těmito znaky: vyšší mírou vzájemné sociální závislosti; menší variabilitou profesních možností; menší sociální diferenciací a také zúženým prostorem sociální mobility; silnější vazbou na tradici a slabší inklinací k sociálním změnám; silnější determinací přírodním prostředím.“

Shora uvedené definice venkova a venkovských sídel se liší v číslech, vykazují však shodné rysy v zaměření, vizuálním vzhledu a společenství venkovských oblastí. V této práci je venkov chápán jako **kulturní krajina s nízkou hustotou zástavby v poměru k celému katastrálnímu území, vzdálená od centra (města), se specifickým způsobem života místní komunity, tradicí (živou i mrtvou) a historií**. Ve statistických záznamech se však nejčastěji můžeme setkat s vymezením venkova na základě velikostní kategorie obcí (do 2000 obyvatel) – jedná se o tradiční české pojetí, proto i v tomto příspěvku bude pro lepší srovnatelnost operováno s touto definicí.

Následující tabulka č. II ukazuje přehled kvantitativního vymezení venkovských oblastí v rámci území České republiky dle jednotlivých kritérií:

II: Vymezení venkovských oblastí v rámci území ČR

kritérium vymezení venkova	výměra (ha)		počet obyvatel		počet obcí		z toho měst
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
obce do 2000 obyvatel	5 802 529	73,6	2 689 676	26,3	5 612	89,8	56
obce s hustotou do 100 obyv./km ²	5 905 422	74,9	2 317 664	22,7	4 912	78,6	112
obce s hustotou do 150 obyv./km ²	6 517 061	82,6	3 060 651	29,9	5 491	87,9	178

Zdroj: data ČSÚ (Malý lexikon obcí a měst) k 1. 1. 2005, vlastní výpočty

Venkovských prostor v České republice k 1. 1. 2005 zaujímal **73,6 %** výměry území (podle evropských kritérií 74,9 %) a žilo v něm **26,3 %** (resp. 22,7 %) obyvatel ČR. Venkovský prostor dále zahrnoval **5612** obcí, což činilo **89,8 %** všech sídel České republiky (resp. 4912 obcí – 78,6 %). Takto vymezené území zahrnovalo 56 (resp. 112) sídel se statutem města. Jednotlivá kritéria se ve výsledku liší, základní charakteristiky českého venkova v tomto ohledu však determinují shodně.

Vývoj venkovského prostoru z hlediska počtu obcí a podílu venkovského obyvatelstva dokumentuje tabulka č. III a IV. V průběhu posledního desetiletí docházelo jen k nepatrným změnám v počtu venkovských obcí, zajímavější je vývoj počtu obyvatel ve venkovském prostoru – ten se absolutně i relativně v průběhu daného období zvyšoval (v roce 2005 oproti roku 1997 o téměř jeden procentní bod).

1 Hodnota 150 obyvatel na km² vychází z metodiky OECD, která byla převzata a upravena Eurostatem na 100 obyvatel na km². Dochází tak k paralelnímu použití více limitních hodnot.

III: Vývoj počtu venkovských obcí a podílu venkovského obyvatelstva v letech 1997–2005

rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
počet obcí	5 618	5 626	5 625	5 629	5 634	5 628	5 619	5 616
počet obyvatel v tis.	2 615	2 623	2 627	2 632	2 665	2 667	2 670	2 676
podíl na celkovém počtu obyvatel ČR (%)	25,4	25,5	25,5	25,6	26,1	26,1	26,2	26,2

Zdroj: data ČSÚ (Malé lexikony obcí ČR 1997–2000, 2002–2005), SLDB 2001

IV: Počet venkovských obcí a obyvatel dle velikostních kategorií obcí v ČR v letech 1997, 2000, 2003 a 2005

Velikost obce	1997		2000		2003		2005	
	obce	obyvatelé	obce	obyvatelé	obce	obyvatelé	obce	obyvatelé
do 99	567	39 885	578	40 541	552	39 229	552	39 133
100–199	1 173	174 118	1 160	171 811	1 095	163 377	1 081	161 401
200–499	2 005	649 398	1 988	643 945	2 029	658 890	2 012	653 740
500–999	1 225	856 070	1 247	869 298	1 279	891 012	1 293	901 546
1000–1999	648	895 339	656	906 469	664	917 327	674	933 856
celkem	5 618	2 614 810	5 629	2 632 064	5 619	2 669 835	5 612	2 689 676

Zdroj: Lexikony obcí ČR 1997, 2000, 2003, 2005, ČSÚ (převzato od VÚZE Brno)

V podrobnějším členění venkovských obcí je evidentní pokles počtu obcí a obyvatel ve velikostní kategorii do 199 obyvatel, ve velikostní kategorii 200–499 obyvatel se promítají propady obcí na hranici tohoto intervalu do nižších kategorií a naopak přidružování menších obcí k větším sídlům, počty obcí i obyvatel pak mají nevyrovnanou vývojovou tendenci. Ve srovnání s rokem 1997 je však zaznamenán nárůst jak počtu obcí, tak i obyvatel. V kategoriích 500–1999 byl v celém průběhu posledního desetiletí zaznamenán nárůst obcí i obyvatel. **Depolulační trend venkova se tedy v současné době týká spíše**

menších obcí do 199 obyvatel, naopak větší sídla jsou zisková.

VÝSLEDKY

Krajinně-ekologický/envirometální aspekt

Změna využití půdy byla sledována na základě Základních map České republiky (1: 10 000) odrážejících stav k letům 1980, 1990 a 2000, současný stav byl zmapován na základě terénního průzkumu. Mapové podklady byly konfrontovány se statistickými údaji poskytnutými katastrálním úřadem ve Žďáru nad Sázavou.

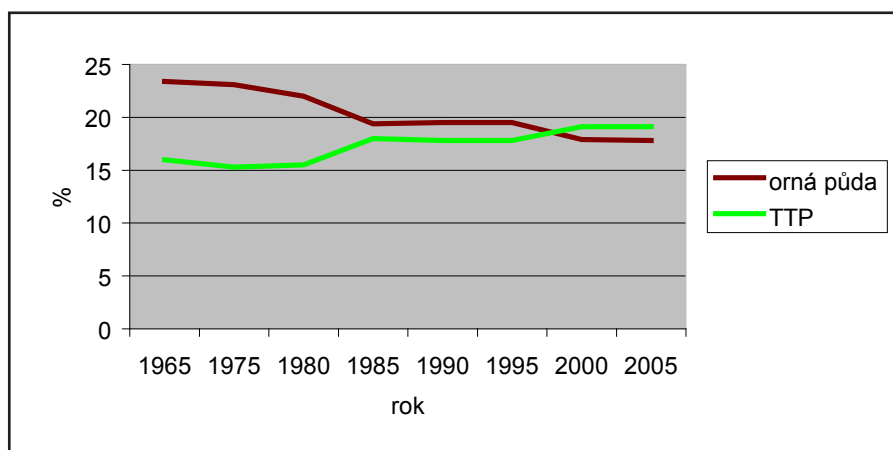
V: Land use v modelovém území v letech 1965–2005

rok	1965		1975		1980		1985		1990		1995		2000		2005	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
lesní porosty	2930,6	54,3	2930,5	54,9	2923	54,8	2927,2	54,9	2928,4	54,9	2927,8	54,9	2934,7	55,0	2941,5	55,1
louky	699,3	13,0	641,1	12,0	661,7	12,4	790,9	14,8	788,2	14,8	787,1	14,8	838,1	15,7	838,7	15,7
pastviny	160,8	3,0	178,1	3,3	164,0	3,1	170,5	3,2	160,5	3,0	160,2	3,0	182,4	3,4	183,3	3,4
chovné rybníky	37,9	0,7	37,9	0,7	46,0	0,9	46	0,9	46,0	0,9	46,0	0,9	46,0	0,9	46,1	0,9
ost. vodní plochy	22,1	0,4	22,4	0,4	15,8	0,3	14,9	0,3	14,7	0,3	16,2	0,3	15,5	0,3	14,8	0,3
zahrady	28,9	0,5	27,6	0,5	27,4	0,5	30,0	0,6	30,2	0,6	30,3	0,6	31,2	0,6	32,3	0,6
orná půda	1263,5	23,4	1230,3	23,1	1173,9	22,0	1032,5	19,4	1041,3	19,5	1040,6	19,5	956,0	17,9	949,6	17,8
zástavba	30,8	0,6	31,7	0,6	34,7	0,7	35,0	0,7	35,8	0,7	37,0	0,7	39,2	0,7	39,0	0,7
ostatní plochy	220,3	4,1	234,5	4,4	288,6	5,4	288,1	5,4	289,9	5,4	289,5	5,4	291,3	5,5	288,6	5,4
Plocha celkem	5394,2	100,0	5334,1	100,0	5335,1	100,0	5334,6	100,0	5334,7	100,0	5334,7	100,0	5335,1	100,0	5333,9	100,0

Zdroj: www.czso.cz; data ČSÚ: Obce Vysočiny, 2005; záznamy KÚ Žďár nad Sázavou; terénní průzkum

V modelovém území je ve sledovaném období patrné postupné rozšiřování hranice lesa a výrazný úbytek orné půdy ve prospěch trvalých travních porostů (TTP). V průběhu 80. a 90. let dochází k extenzifikaci zemědělské výroby, mění se kultury na

zemědělské půdě, a to zejména ve prospěch lučních porostů. V posledním období již k výrazným změnám nedochází, extenzifikace zemědělské výroby již není tolik patrná (názorně viz Obr. 3).

3: Změny kvantitativního zastoupení orné půdy a TTP v letech 1965–2005

Následující tabulka názorně dokumentuje změny v území z pohledu struktury využití pozemků v letech 1980 a 2005.

VI: Změny land use v letech 1980–2005

rok	Fryšava		Kadov		Křižánky		Sněžné		Celé území	
land use	i = poměru každého druhu využití pozemku v roce 2005 ke stavu v roce 1980									
	ha	i	ha	i	ha	i	ha	i	ha	i
lesní porosty	1,8	1,00	2,2	1,01	2,8	1,00	11,7	1,01	18,5	1,01
louky	65,9	1,65	−16,5	0,72	44,5	1,26	83,1	1,25	177,0	1,27
pastviny	2,5	1,19	5,4	1,39	−4,1	0,91	15,5	1,17	19,3	1,12
chovné rybníky	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0,1	0,00	0,1	0,00
ost. vodní plochy	−0,9	0,70	−0,4	0,80	−0,1	0,98	0,4	1,09	−1,0	0,94
zahrady	1,5	1,23	0,3	1,11	0,1	1,02	3,0	1,22	4,9	1,18
orná půda	−71,5	0,73	10,9	1,07	−46,0	0,80	−117,7	0,78	−224,3	0,81
zástavba	1,2	1,16	0,1	1,04	0,4	1,05	2,6	1,16	4,3	1,12
ostatní plochy	−0,6	0,99	−2,7	0,90	2,2	1,03	1,1	1,01	0,0	1,00

Zdroj: vlastní výpočty

Vývoj koeficientu ekologické stability K_{es} koresponduje s výše uvedenými údaji – ve sledovaném období docházelo k mírnému nárůstu hodnot koefici-

entu, které odpovídaly *krajině s převažující přírodní složkou* (viz metodika Agropojektu, 1988):

$$K_{es} = \frac{1,5A + B + 0,5C}{0,2D + 0,8E}$$

A..... % plochy o 5. stupni kvality (nejlepší)
B..... % plochy o 4. stupni kvality
C..... % plochy o 3. stupni kvality
D..... % plochy o 2. stupni kvality
E..... % plochy o 1. stupni kvality (nejméně stabilní, nejhorší)

VII: Vývoj K_{es} v časové řadě 1980–2005 dle obcí a v celém území

K_{es}	Fryšava	Kadov	Křižánky	Sněžné	Celé území
1980	3,77	2,47	3,57	3,11	3,27
1985	4,02	2,15	4,88	3,68	3,73
1990	3,98	2,15	4,35	3,78	3,70
1995	4,00	2,15	4,36	3,76	3,70
2000	5,20	2,30	4,30	3,95	4,02
2005	5,23	2,32	4,33	4,00	4,06

Zdroj: vlastní výpočty

V průběhu sledovaného období nedošlo v ochranném režimu k žádným změnám. V roce 1970 byla vyhlášena chráněná krajinná oblast Žďárské vrchy o výměře 70 900 ha, která plně pokrývá katastry šetřených obcí.

Potenciál oblasti z pohledu alternativních forem rekreace (venkovská turistika, agroturistika atd.) je značně nevyužit, jakákoliv nabídka v obcích a širokém okolí absentuje. V tomto ohledu jsou velké rezervy pro rozvoj celého mikroregionu. V oblasti dále chybí standardní výbava podporující rozvoj cestovního ruchu: chybí informační centrum, nabídka kulturních a sportovních aktivit atd. Mnoho respondentů v dotazníkovém šetření připomínalo nutnost lepší propagace regionu a podporu rozvoje turistiky.

Sociální aspekt

V porovnání dnešní situace se stavem před rokem 1990, byl zaznamenán velký pokles úrovně spolkového života (zejména ve Fryšavě). Je však třeba zohlednit, že většina spolků činných před rokem 89 byla iniciována tzv. „ze shora“, a proto tedy nelze provést plnohodnotné srovnání. Pravdou je ale také to, že v obcích

nejdou dobré mezilidské vztahy, které jsou základním předpokladem spolkové činnosti. Situaci neprospívá i skutečnost, že ve dvou obcích chybí kulturní dům či jiné místo sloužící k setkání celé místní komunity.

VIII: Vývoj počtu občanských spolků dle obcí

	1970–1985	1990	2000	2005
Fryšava	10	5	2	3
Kadov	4	2	2	2
Křižánky	7	6	5	5
Sněžné	3	2	2	2

Pro život v obci byla dále vyhodnocena jako velmi podstatná dojezdová vzdálenost k lékaři a do zaměstnání, škol a na úřady – za sledované období nedošlo k žádným změnám, což je vzhledem k lokalizaci pocho-pitelné. Výrazně se neměnila ani bilance dojížděky, tedy podíl obyvatel vyjíždějících za prací (viz tab. IX).

Pozitivní je pokles obyvatel se základním vzděláním a naopak nárůst vysokoškolsky vzdělaných. Podrobněji viz tabulka X a Obr. 4.

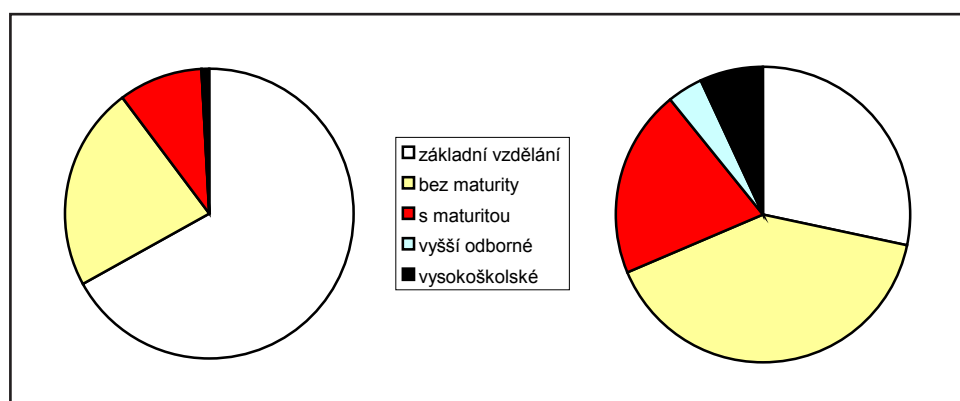
IX: Bilance dojížděky v letech 1970–2000

rok	1970	1980	1990	2000
Vyjíždějící osoby (podíl na celkovém ekonomicky aktivním obyvatelstvu) v %	66	69	65	64

Zdroj: data ČSÚ: SLDB 1971, 1981, 1991, 2001

X: Vzdělanostní úroveň obyvatel modelového území v letech 1970–2005

Úroveň vzdělání	1970	1980	1990	2000
bez vzdělání	7	4	2	2
základní vzdělání	859	684	339	294
bez maturity	292	280	346	416
s maturitou	122	108	153	213
vyšší odborné	0	0	0	40
vysokoškolské	11	19	33	72
nezjištěné	3	4	0	14

4: Vzdělanostní úroveň obyvatel modelového území v roce 1970 a v roce 2000

Demografický aspekt

Z pohledu demografického vývoje lze stav území hodnotit jako negativní – dochází k neustálému snižování počtu obyvatelstva. Od roku 1990 však nijak masivně. Celkový obrat obyvatelstva² je však záporný a lze předpokládat pokračující tendenci. V obci dochází k postupnému snižování podílu narozených v obci a přistěhovalých, přičemž bylo v rámci dotaz-

níkového šetření zaznamenáno několik přechodů ze silně urbanizovaných oblastí na venkov. V tomto jevu lze spatřovat pozitivum pro další vývoj venkovského prostoru a je třeba jej podpořit vytvořením vhodných podmínek pro život na venkově.

Alarmující je neustále se zvyšující průměrný věk obyvatelstva a klesající počty žáků ve škole (suma za obce).

XI: Vývoj počtu žáků v modelovém území v letech 1997–2005

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Žáci základní školy	218	266	288	226	202	166	147

Ekonomický aspekt

Míra registrované nezaměstnanost je sledována od roku 1990, kdy v obcích bylo nezaměstnáno 10 osob, v roce 2005 je to již 70 osob. Nezaměstnanost se tedy v současnosti pohybuje nad hranicí 14 %, což je vysoko nad národní úroveň (8,9 % v prosinci 2005).

Vybavenost službami je nedostatečná a v průběhu sledovaného období se téměř neměnila. Technická vybavenost se naopak poměrně výrazně proměnila – v obcích byl zaveden plyn, čímž došlo k eliminaci škodlivin vznikajících spalováním tuhých paliv, ovšem chybí kvalitní kanalizační systém (chystá se rekonstrukce stávajícího vybudovaného na konci 70. let).

V rámci ukazatele dopravní obslužnost nebylo možné získat potřebné vstupní informace pro konstrukci časové řady. Dnešní situaci lze srovnat s rokem

1990 pouze na základě výstupů z dotazníkového šetření, tyto informace jsou však silně subjektivizované, a proto je nelze interpretovat ve formě indikátorů. Ovšem vzhledem k tomu, že dopravní obslužnost je podstatným aspektem každodenního života na vesnici, jsou tyto informace stejně cenné jako přesné údaje o frekvencích spojů. Z dotazníkového šetření vyplynulo následující:

2005 – veřejná doprava v regionu byla ohodnocena průměrnou známkou 3,0 (na škále odpovídající školním známkám 1–5). Návaznost spojů hodnotili respondenti průměrnou známkou 2,6; frekvenci spojů známkou 3,1; kvalitu vozového parku 2,8 a celkovou obslužnost spádového regionu známkou 3,0.

1990 – 53 % respondentů hodnotí současnou situaci oproti situaci před 15 lety jako nezměněnou, 38 % zaregistrovalo negativní změnu.

² Rozdíl nově narozených a přistěhovalých do obce k zemřelým a vystěhovalým.

Lokální aspekt

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 235 osob, což je 24,5 % populace starší 15 let. Ženy tvořily 40 % vzorku. Ve struktuře respondentů převládala věková kategorie 51–65 let (47 %), lidé se středoškolským vzděláním bez maturity (49 %). Nejčastěji odpovídali důchodci (38 %) a lidé pracující ve službách (20 %). Více než třetina respondentů se v obci narodila a necelá čtvrtina žije v obci méně než 15 let.

Identifikace s regionem: Velmi patrná silná vazba na rodinu a přátele/sousedy, jež jsou hlavními faktory identifikace s regionem. Dále bylo možné vyzorovat silnou spjatost s materiálním zázemím (pozemek, dům atd.). Slabší identifikace prostřednictvím krajiny a přírodního prostředí. Pouze 11 % respondentů uvažuje o změně bydliště (jeden by se odstěhoval okamžitě).

Představy o budoucím vývoji území: Dvě třetiny respondentů hodnotí hospodářskou situaci obce jako spíše špatnou a obdobný podíl hodnotí možnosti budoucího rozvoje obce negativně. V obci chybí zejména pracovní příležitosti a lepší úroveň kultury. Velmi pozitivním zjištěním je však skutečnost, že 82 % respondentů je ochotno se osobně angažovat na dalším rozvoji místa, kde žijí.

Formulace potřeb vybavenosti území: Téměř 2/3 respondentů je nespokojeno s úrovní kultury v jejich obci, přesto upřednostňují jiné faktory, které omezují jejich život na venkově (zásobování obchodů, nabídka služeb, nedostatečná nabídka práce).

Hodnotové preference: V tomto oddíle se projevila silnější vazba na přírodní prostředí než v těch předchozích, respondenti si také více všimli hodnot souvisejících s ochranou přírody a životního prostředí – ocenili zavedení systému na třídění odpadů, také plynofikaci a údržbu veřejných prostor. Dvě třetiny respondentů nejsou spokojeny s tím, jak se lidé k sobě chovají. Z obce se vytrácí znalost místních tradic.

Problémy každodenního života: Drtivá většina respondentů je spokojena s dostupností zdravotních služeb a negativní změnu oproti minulosti zaznamenalo jen 16 % respondentů. Při nákupech respondenti preferují kombinaci hypermarketu a místního obchodu, jen desetina nakupuje výhradně mimo obec. Nejčastějším dopravním prostředkem je kombinace osobního automobilu a veřejné dopravy.

Dotazník celkově přinesl cenné informace, vzhledem k velikosti šetřeného vzorku však není možné uvedené informace generalizovat ani ve vztahu k venkovským oblastem, ani k šetřenému území.

DISKUSE

Při navrhování a implementaci opatření k dosažení udržitelného stavu krajiny je třeba respektovat roz-

dílnost venkovských oblastí, neexistuje univerzální procedura. Žádoucí je co největší možná decentralizace veřejné správy a delegace rozhodovacích pravomocí na nejnižší možnou úroveň. Navržená opatření by měla být společným konsensem na straně environmentálních i sociálních požadavků. Z této teze vycházela i navržená metodika, která pomohla identifikovat a determinovat podstatné aspekty obce z pohledu krajiny a společnosti (i v jejich vzájemné interakci).

Na základě konstrukce vývojových trendů (změn) v krajině a společnosti byly pro další rozvoj modelového území (a přilehlého okolí) vyhodnoceny jako nejpodstatnější čtyři okruhy: (1) *rozvoj šetrného cestovního ruchu*, (2) *rozvoj lidského kapitálu a soudržnost komunity*, (3) *institucionální zajištění a rozvoj obce* a (4) *ochrana životního prostředí a vzhled obce*. Rozvojová opatření vycházející ze stanovených priorit je vždy vhodné konfrontovat s požadavky a představami místních obyvatel. Udržitelný rozvoj venkovských oblastí je totiž možný pouze za předpokladu omezení trendu depopulace venkova (zejména na úrovni těch nejmenších obcí). A výsledky výzkumu poukazují na to, že pokud by byly vhodně nastaveny vstupní parametry pro rozvoj regionu, lidé by z venkova neodcházeli. Dotazníkovým šetřením byla identifikována silná vazba obyvatel na obec (př. region) a jejich neochota se stěhovat. Snížená mobilita je sice typická pro venkovské prostředí a je hodnocena spíše negativně, v kontextu vysokého podílu respondentů ochotných se osobně angažovat na rozvojových aktivitách je bezesporu pobídkou do budoucna.

Pro stanovené okruhy byly identifikovány možnosti čerpání finančních prostředků v programovém období 2007–2013:

- (1) Regionální operační program (ROP; Cestovní ruch, Rozvoj venkova, Podpora podnikání v regionu), Integrační operační program (IOP; Rozvoj cestovního ruchu, Rozvoj systémů pro zajištění zdraví a kvality života obyvatel), Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (EAFRD; geoparky); Státní podpora cestovního ruchu, Program obnovy venkova (dotační titul 4), Dispoziční fond Vysočiny.
- (2) OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost (Rozvoj dalšího vzdělávání), OP Podnikání a inovace (Podnikání a inovace, Prostředí pro podnikání a inovace, Služby pro rozvoj podnikání), OP Lidské zdroje a zaměstnanost (Adaptabilita, Aktivní politika trhu práce, Veřejná správa a veřejné služby), OP Životní prostředí (Rozvoj infrastruktury pro environmentální vzdělávání, poradenství a osvětu), IOP (Rozvoj informační společnosti), ROP (Podpora podnikání v regionu); Program obnovy venkova (dotační tituly 1 a 6), Podpora rozvoje bydlení, Dispoziční fond Vysočiny.
- (3) OP Lidské zdroje a zaměstnanost (Veřejná správa

a veřejné služby), IOP (Modernizace veřejné správy); (POV (dotační tituly 6,8), Dispoziční fond Vysočiny.
 (4) OP Životní prostředí (Zkvalitnění nakládání

s odpady a snižování environmentálních rizik, Zlepšování stavu přírody a krajiny), ROP (Infrastruktura); Fond Vysočiny, mikroregion Novoměstsko, program Péče o životní prostředí SFŽP.

SOUHRN

Cílem prezentované studie bylo ověřit validitu a reliabilitu vytvořené sady indikátorů na pilotním území vymezeném dvanácti katastry v okrese Žďár nad Sázavou (kraj Vysočina, NUTS II Jihovýchod) a vytvořit tak komplexní soubor informací o území (krajinně a místním společenství) potřebných pro sestavení SWOT analýzy a následnou formulaci perspektivních opatření pro rozvoj venkova na lokální i regionální úrovni včetně identifikace finančních zdrojů.

Sada indikátorů je dělena do čtyř základních skupin – krajinně-ekologický, sociální, demografický a ekonomický aspekt. Každá skupina obsahuje čtyři dílčí indikátory, u nichž je sledována vývojová tendence v čase. Tato skupina je doplněna o ukazatele lokálního charakteru, pro které nelze časovou řadu konstruovat. Stanovené ukazatele byly sledovány k letům 1970–2005 v pětiletých rozestupech. Většina údajů byla získána na základě analýzy a srovnávací analýzy dostupných dokumentů (publikace Českého statistického úřadu, záznamy obecních úřadů, kroniky ad.) a na základě terénního šetření. Paralelní činností bylo sociologické šetření prováděné formou dotazníku ve sledovaném území. Pro vyhodnocování získaných údajů byla použita metoda indukce.

Data potřebná ke konstrukci stanovených indikátorů jsou dostupná na požadované úrovni katastru, resp. obce (v tomto smyslu byla metodika v průběhu výzkumu upravována) a stanovené charakteristiky umožňují detailní popis území včetně vymezení trendů.

Na základě konkrétních výsledků studie byly pro další rozvoj modelového území (a přilehlého okolí) vyhodnoceny jako nejpodstatnější čtyři okruhy aktivit: (1) *rozvoj šetrného cestovního ruchu*, (2) *rozvoj lidského kapitálu a soudržnost komunity*, (3) *institucionální zajištění a rozvoj obce* a (4) *ochrana životního prostředí a vzhled obce* a následně byly identifikovány možné finanční zdroje.

krajina, venkovský prostor, místní komunita, indikátor udržitelnosti, obec

Výsledky publikované v tomto příspěvku byly získány s podporou Interní grantové agentury MZLU v Brně v roce 2005.

LITERATURA

BOHÁČ, J.: *Integrovaný přístup ke krajinně se zaměřením na rurální prostor*. ÚEK AV ČR, České Budějovice. 1999. 15 s. (elektronická verze)

DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Karolinum. 2002. Praha. 374 s., ISBN 80-246-0139-7

HENDRYCH, P.: *Tvorba krajiny a zahrad III. Historické parky, zahrada a krajina, jejich proměny, kulturně historické hodnoty, význam a ochrana*. ČVUT Praha. 2000

HOLZBACHOVÁ, I.: *Filosofické a metodologické problémy vědy*. Masarykova univerzita. Brno. 1996. 140 s. ISBN 80-210-1470-9

HRABÁNKOVÁ, M., TRNKOVÁ, V.: *Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova*. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. 1996. Praha. 81 s.

HRABÁNKOVÁ, M.: *Vize rozvoje venkovského pro-*

storu na přelomu tisíciletí. (In. Český venkov na přelomu tisíciletí. ČZU Praha. 1997. 88 s.)

MAJEROVÁ, V.: *Sociologie venkova a zemědělství*. ČZU. Praha. 1997. 146 s. ISBN 80-213-0330-1

MAJEROVÁ, V.: *Český venkov 2005. Rozvoj venkovské společnosti*. PEF ČZU. Praha. 2005. 190 s. ISBN 80-213-1274-2

MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A.: *Velký sociologický slovník*. Karolinum. Praha. 1996. 749–1627 s.

MERVART, J.: *Základy metodologie vědy*. Praha. 1997

PERLÍN, R.: *Stav a výhledy českého venkova* (In. Hrabánková M., Trnková, V.: *Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova*, VÚZE Praha. 1996. s. 81)

SURYNEK, A. KOMÁRKOVÁ, R. KAŠPAROVÁ, E.: *Základy sociologického výzkumu*. Management Press. Praha. 2001. 160 s. ISBN 80-7261-038-4

- VOTRUBEC, C.: *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Academia. Praha. 1980. 393 s.
- ŽIGRAI, F.: *Integračný význam využitia zeme pri výskume kultúrnej krajiny. Vybrané metavedné aspekty*. (In: Fyzickogeografický sborník 2. Kulturní krajina. Brno. 2004. 221 s.)
- 128/2000 Sb., o obcích
- Data ČSÚ (Malý lexikon obcí a měst, Sčítání lidu, domů a bytů)
- Zpráva o stavu a možnostech území ČR, TERPLAN. Praha. 1995

Adresa

Mgr. Ing. Hana Mrázková, Hrušňová 6, 621 00 Brno, Česká republika

